

Advies inzake monumentenstatus en omgevingsvergunning Begoniastraat 6huis, Amsterdam

V.V. Stissi, 05-09-2022

In opdracht van de Stichting Monumenten Amsterdam Noord, ten behoeve van beroep bij de rechtbank Amsterdam AMS 22/3662 WABOA, betreffende verleende omgevingsvergunning.

Door Vladimir Stissi, architectuurhistoricus, specialist volkshuisvesting 1900-1940, erfgoedexpert en hoogleraar archeologie

De voormalige winkel met woonvertrekken Begoniastraat 6hs is in 2019 door de gemeente Amsterdam aangewezen als gemeentelijk monument op basis van het waardevolle voor een flink deel nog authentieke interieur, met een aantal zeldzame onderdelen. Het geheel documenteert een typische buurtwinkel zoals er nog maar weinig over zijn, en daarnaast het specifieke en uitzonderlijke verhaal van deze winkel en degenen die hem runden, en heeft daarmee ook historische waarde.

Aanwijzing van een monument betekent niet dat er geen wijzigingen mogelijk zijn – op basis van de stukken die ik gezien heb, is daar hier ook geen discussie over. Het is wel zo dat bij het verlenen van een omgevingsvergunning eventuele voorgestelde ingrepen zorgvuldig en mede op basis van deskundige adviezen beoordeeld moeten worden, en dat er bij aantasting van monumentale waarde de schade moet worden afgewogen tegen nut en noodzaak, ook rekening houdend met praktische en financiële aspecten. Zeker bij een monument dat recent is aangewezen, mag daarbij worden verwacht dat die waarden die belangrijk zijn geweest bij de aanwijzing, veel gewicht worden toegekend in de afweging. Bestuurlijke zorgvuldigheid vereist daarbij ook dat de waarden die ten grondslag liggen aan de aanwijzing normaal gesproken niet korte tijd later zodanig worden aangetast dat de monumentwaardigheid van het pand in het geding komt – simpel gezegd: het is geen behoorlijk bestuur als een aanwijzing direct wordt gevolgd door een operatie waarbij de ‘patiënt’ komt te overlijden.

Desondanks kan ik alleen maar tot de conclusie komen dat het in dit geval op alle drie de genoemde punten – advisering, afweging en in stand houden van monumentale waarde – niet goed is gegaan. Er zijn in een ingewikkeld proces twee vergunningen afgegeven, waarover weliswaar geadviseerd is (door de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit (CRK)) maar slechts over een beperkt deel van de geplande werkzaamheden, deels ook omdat een groot deel van de – voor de monumentale waarde soms ingrijpende – wijzigingen nergens omschreven lijkt te zijn, en slechts deels in tekeningen is te zien. De advisering richt zich slechts op vooral technische aspecten van enkele onderdelen, zoals de terrazzo vloer. Er is geen totaaladvies en zowel in de adviezen als in de vergunning zelf is van reflectie op de consequenties van de ingrepen en mogelijkheden voor alternatieven niet of maar heel beperkt sprake, zodat iets wat op een afweging van waarden lijkt niet eens benaderd wordt. Het concrete gevolg van deze onzorgvuldige gang van zaken is dat er van de onderdelen die ten grondslag liggen aan de aanwijzing van dit winkelwoonhuis als monument na renovatie zo weinig overblijft, dat er geen monumentwaardig geheel over is. Operatie geslaagd, patiënt overleden. Dit terwijl de patiënt naar mijn mening zonder grote inspanning goed levensvatbaar zou zijn. Nog los van het op zijn minst gedeeltelijk ontbreken van adviezen en afwegingen betreffende afzonderlijke ingrepen, is de algehele afwezigheid

van een advisering over en afweging van de drastische consequentie van de renovatie als zodanig voor het monument als geheel naar mijn mening een onoverkomelijk gebrek in de procedure.

Dit verdient enige toelichting. Om te beginnen is er de al verleende (deel-)vergunning, die heeft geleid tot al uitgevoerde sloopwerkzaamheden, waarbij de oorspronkelijke terrazzovloeren, enkele binnenwanden en delen van de interieurafwerking verwijderd zijn, grotendeels met de bedoeling het verwijderde te herplaatsen in combinatie met aanvullende reconstructie. De procedure hiervoor is relatief zorgvuldig geweest: verschillende mogelijkheden voor funderingsherstel zijn bekeken, en er is een advies van de CRK dat de meeste (zij het niet alle) werkzaamheden dekt. Desondanks is dit een behoorlijk ingrijpende, slechts deels herstelbare aantasting, en zijn enige volgens mij realistische mogelijkheden om het funderingsherstel minder ingrijpend te maken (behoud van de binnenmuren, op andere manieren plaatsen van de nieuwe palen) niet allemaal verkend. Het belangrijkste probleem lijkt me echter dat de aantasting van de monumentale waarden die het gevolg is van deze ingreep verder buiten beschouwing lijkt te blijven in de afweging van andere ingrepen. Met andere woorden, in lijn met mijn eerdere beeldspraak: de patiënt krijgt hier een flinke klap op zijn kop, die verder genegeerd wordt.

Deze eerste klap is niet fataal, maar wel een begin van een aftakelingsproces dat met de vergunning waartegen nu beroep is aangetekend voortgezet wordt. De meeste extra wijzigingen die nu expliciet en impliciet worden voorgesteld zijn ieder op zich niet heel ingrijpend – een verplaatst muurtje hier, een voorzetwandje daar, een stukje authentiek tegelwerk eraf en wat houtwerk minder –, of wel ingrijpend maar in theorie terug te draaien – het afdekken van het grootste deel van de wandafwerkingen, het plaatsen van een keukenblok in de voormalige winkelruimte. Het zijn echter bij elkaar heel veel ingrepen en ze leiden allemaal tot, soms onnodige, schade of zelfs verwijdering van nog authentieke onderdelen, en tot een pand waarin bijna alles wat de monumentale waarde bepaalt of definitief weg is, of voor lange tijd uit het zicht verdwenen.

Los nog van het fysieke verdwijnen van de monumentale onderdelen is het eindresultaat een woning waarin, ondanks de reconstructie van sommige zichtbare onderdelen, het oude winkelwoonhuis met zijn geschiedenis op geen enkele manier meer beleefbaar of zelfs maar herkenbaar is. De resten van de patiënt zijn deels op sterk water gezet, maar dan wel in een ondoorzichtig blik. Het zou kunnen dat dit het maximaal haalbare is, maar er is geen enkel advies of reflectie in de vergunningsaanvraag waaruit dat blijkt, en ook geen afweging waarin geconcludeerd wordt dat dit het redelijke resultaat is van inachtneming van alle belangen. Alles wijst erop dat het enige waaraan gedacht is, de mogelijkheden zijn om van dit monument zo makkelijk en goedkoop mogelijk een zo regulier mogelijke woning te maken, zonder alle monumentale onderdelen helemaal te verwijderen. Het is bijvoorbeeld opvallend dat er blijkens de tekeningen (een toelichting ontbreekt) ook op een aantal plaatsen waar dat in een monument niet verplicht is (binnenisolatie, basismaten), nieuwbouwkwaliteit wordt gerealiseerd. Kortom: dit is geen operatie om de patiënt te redden, maar cosmetische chirurgie om de nog net niet helemaal overleden patiënt een beetje toonbaar te maken. Van een Schwarzenegger van vlees en bloed is een krakkemikkige, maar mooi glimmende robocop gemaakt. Die nooit meer tot leven zal kunnen komen als monument.

Dit brengt mij tot een laatste punt. Als de belangrijkste of misschien zelfs enige doelstelling van de nu vergunde verbouwing is geweest om een courante woning te produceren, zijn veel van de voor het monument schadelijke ingrepen logisch, en sommige zelfs onvermijdelijk. Omgekeerd kan daarmee volgens mij ook geconcludeerd worden dat een verbouwing tot woning van dit pand niet verenigbaar is met het behoud van voldoende materiële monumentale waarden, en al helemaal niet met behoud van de beleefbaarheid van die onderdelen en die waarden die hebben geleid tot aanwijzing als monument. Er blijft nauwelijks meer van het pand over dan van de woningen en winkels in de rest van de buurt, die geen monument zijn. De voorgestelde operatie is niet mogelijk zonder de patiënt dodelijk te verminken. Het is merkwaardig, en verwijtbaar dat dit nergens in het proces is opgemerkt. Want juist bij een monument is het niet de bedoeling dat een omgevingsvergunning alleen op praktische doelen gericht is.

Deze omissie is des te treuriger, omdat de patiënt zoals hierboven al aangegeven wel degelijk levensvatbaar is, om niet te zeggen vitaal. Het monument Begoniastraat 6huis is, ook in zijn huidige, al deels aangetaste staat, prima (verder) te verbouwen met behoud van voldoende monumentale waarden, waarbij die historische kwaliteiten ook nog goed zichtbaar en beleefbaar blijven. De oplossing hiervoor is simpel en voorspelbaar: maak er weer een bedrijfsruimte van; een winkel, een tentoonstellingsruimte of een servicepunt voor de buurt, bijvoorbeeld. Er zijn diverse partijen in Amsterdam (Stadsherstel, de NV Zeedijk o.a.) die in vergelijkbare situaties, en marktconform, hebben laten zien dat dit goed mogelijk is. Bij verbouwing tot verblijfsruimte kunnen de aanpassingen van toilet en badkamer veel bescheidener, is geen groot keukenblok in de winkelruimte nodig en kunnen (vrijwel) alle oorspronkelijke wandafwerkingen (mits goed beschermd en beheerd) gewoon zichtbaar blijven, net als de herstelde terrazzo vloer en het authentieke houtwerk. Ik vind het verbazend, ja zelfs verbijsterend, dat deze oplossing, die het beste is voor het monument en volgens mij financieel haalbaar zou moeten zijn, geen onderdeel lijkt te zijn geweest van welke afweging dan ook.

Amsterdam 5 september 2022